

Türkiye'nin 1954 Buğday İstihsali Hakkında Bir Araştırma

Dr. Erol Tümertekin

Türkiyenin buğday istihsalı 1936 da ilk defa 3 milyon tonu aşmış hattâ 4 milyon tona yaklaşmıştır (3.853.000 ton). Bu yıldan sonra yıllık istihsal miktarı —1942, 1949 hariç— 1951'e kadar 3-4 milyon ton arasında oynamıştır. 1951 den sonra ise Türkiye buğday istihsalinde belirli bir artış görülmeye başladı. Filhakika, 1950 de 3.8 milyon ton olan istihsal 1951 de 5,6 milyon tona, 1953 de de 8,2 milyon tona yükselmiştir.

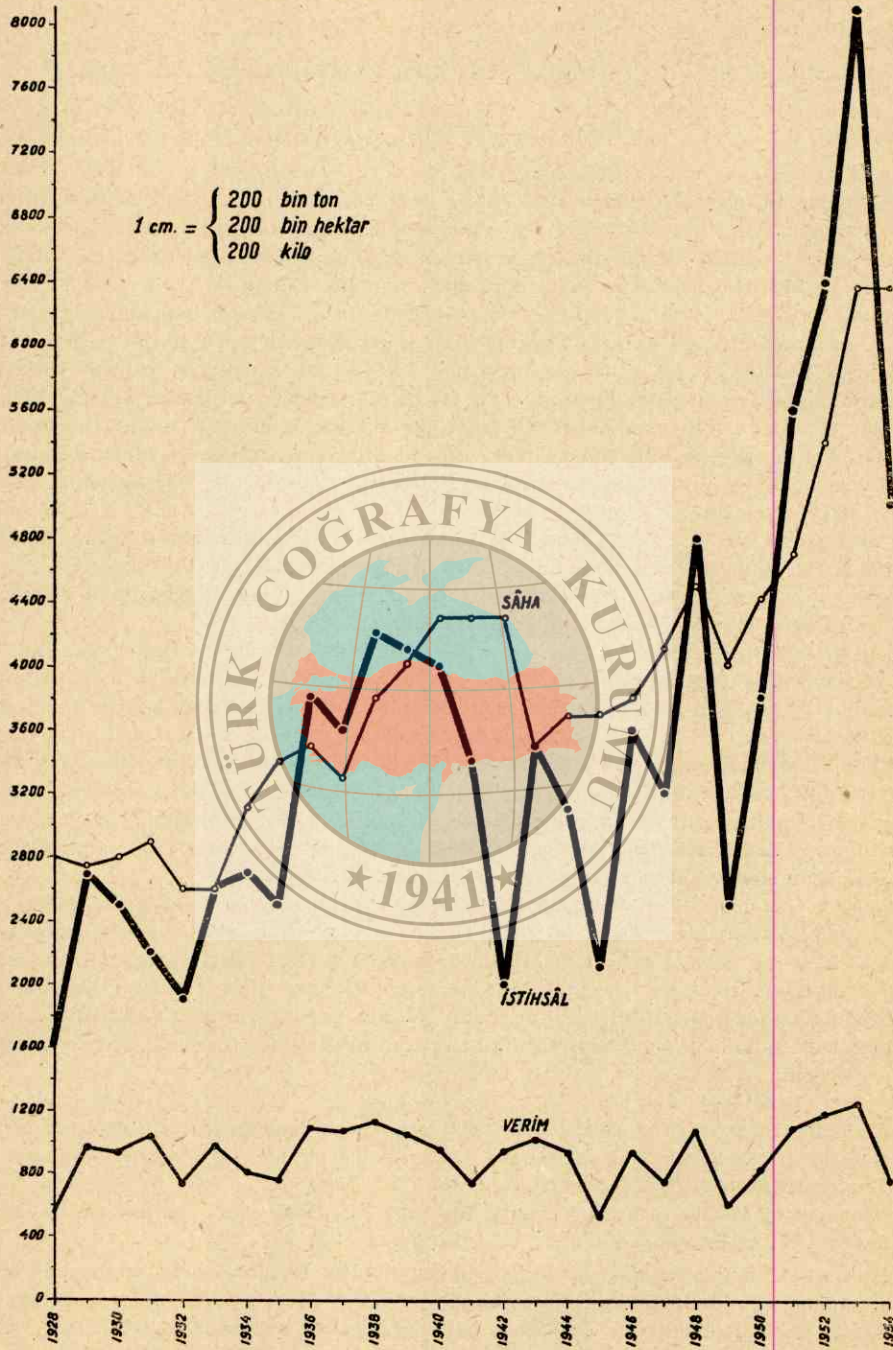
1 numaralı grafiğin tetkiki Türkiye buğday istihsalinde son yıllarda —1953'e kadar— kaydedilen artışın sebepleri hakkında fikir sahibi olmamıza yardım edebilir; grafikde açık olarak görüldüğü gibi, buğday ekim sahaları, istihsalin artmış olduğu bu son yıllarda daimi bir şekilde genişlemiş ve Türkiyede şimdiye kadar erişilmemiş bir istihsal seviyesine yükselinen 1953 yılında, ekim sahaları da o zamana kadarki en yüksek haddini idrâk etmiştir (buğday istihsalı 8.200.000 ton, buğday ekim sahaları 6.400.000 hektar).

İstihsal ve ekim sahaları hakkında yapılan bu ufak müşahedeye "hektar başına verim" de de mühim bir artmanın kaydedilmemiş olması vakasının da ilâve edilmesine, son yılların yüksek buğday istihsal miktarlarının büyük ölçüde, ekim sahalarının genişlemiş olması ile izahı mümkün görülüyor.

Diğer taraftan, istihsal ve saha grafiklerinin daha yakından tetkiki diğer mühim bir müşahedenin yapılmasına da imkân veriyor. Filhakika, istihsal ve saha münhanileri bazı yıllar uygunluk göstermiyorlar. Meselâ, 1949 da 4.590.049 hektar arazi ekilip 4.853.000 ton buğday istihsal edilmesine mukabil, 1949 da hemen hemen aynı genişlikde bir sahada ekim yapıldığı halde ancak 2.556.000 ton buğday alınmıştır. 1944 de 3.740.452 hektarlık bir sahada ekim yapılmış, 3.148.000 ton mahsul alınmıştır. 1945 de ise, 3.720.000 hektar arazinin ekilmesine rağmen 2.189.000 ton buğday istihsal edilmiştir. Grafikler arasındaki bu uygunsuzluğun, diğer bir deyişle, düşük istihsalin sebebi mevzuubahs yıllarda hava şartlarının müsait geçmemesidir¹.

Buraya kadarki kısa izahatla şu neticeye varılabilir; memleketimizde yüksek bir buğday istihsal seviyesine erişmek ve bu seviyeyi müteakip yıllarda muhafaza etmek geniş bir şekilde ekim sahalarının artmasına müsait iklim şartlarının da refakatile mümkün oluyor². Nitekim, 1951 yılından itibaren 1954 mahsul yılına kadar ekim sahalarının genişletilmesi, aynı zamanda hava şartlarının da müsait gitmesi beraberce vukubuldu. Ve bu güzel tesadüfün verimli neticeleri olan rekor istihsal rakamlarına erişildi.

- 1 E. Tümertekin, "Time relationship between the wheat growing period and dry months in Turkey", Review of the Geographical Institute of the University of Istanbul, Internation Edition Num. 2, 1955, s. 73-84.
"Indexes of aridity in Turkey during the period of 1930-1951", Review of the Geog. Inst.; Uni. of Istanbul, Num. 2, 1955, s. 97-112.
- 2 Hükümetin buğday fiyatlarına koruyucu bir şekilde müdahalesi v.s. istihsaldeki oynamaların izahında piyasa, fiat v.s. şartlarının tesirini nazarı itibare alınmasına lüzum göstermemektedir. Türkiyede hububat siyaseti hakkında bakınız: R. Ş. Suvla, "Dünyada ve Türkiyede buğday meselesi", İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 4, sayı 1, İkteşrin 1942, s. 2-41.

Şekil: 1

Fakat, ekim sahaları aynı genişliği muhafaza ettiği halde, 1953 de artışın en yüksek noktasına varan —o zamana kadar— istihsal, müteakip yıl, yani 1954 de, bir yıl evvelki istihsalden 3 milyon ton az olarak muazzam bir şekilde düşük oldu. Buğday ekilen sahaların azalmamış, hattâ biraz da artmış olması diğer taraftan buğday istihsalimiz üzerinde, muhtelif iktisadî sebeplerin henüz mevzu bahis olmaması bizi, bu düşüş ile hava şartları arasındaki münasebetler üzerinde düşünmeye sevketti³.

Kuraklık ve zamansız soğuklar buğday bitkisinin belli başlı düşmanlarıdır. 1953 sonbaharı, 1953-54 kışı ve 1954 ilkbaharını kaplayarak yaz aylarında da devam eden 1954 mahsül yılında memleketimizin başlıca buğday istihsal bölgelerindeki yağış ve suhnet durumlarını grafiklere geçirdik (Şekil 2, 3, 4, 5). Bu istihsal bölgelerinde normal kurak devrenin uzunluk süresinin bilinmesi (Not 1. de verilen makalelere bakınız) ve grafiklerin tetkiki bizi şu neticelere götürüyor:

1. 1954 mahsül yılı, Türkiyede kaydedilen klasik, şiddetli bir kurak devre karakterlerini göstermiyor. Filhakika, bu gibi şiddetli kurak yıllarda memleketimizin bütün kurak bölgelerinde görülen normal yaz kuraklığının ilkbahar ve sonbahar aylarının mühim bir kısmını kaplama hali 1954 yılında müşahede edilmiyor. Bu mahsül yılında düşen yağış miktarı, yağış azlığı sebebiyle istihsalin düşük olduğu yakın mahsül yılları olan 1945 ve 1949 daki kadar düşük değildir.

Mahsül yılları	1953	1954	1945	1949
ANKARA	358	322	235	279
ESKİŞEHİR	390	346	258	314
LÜLEBURGAZ	781	559	623	306

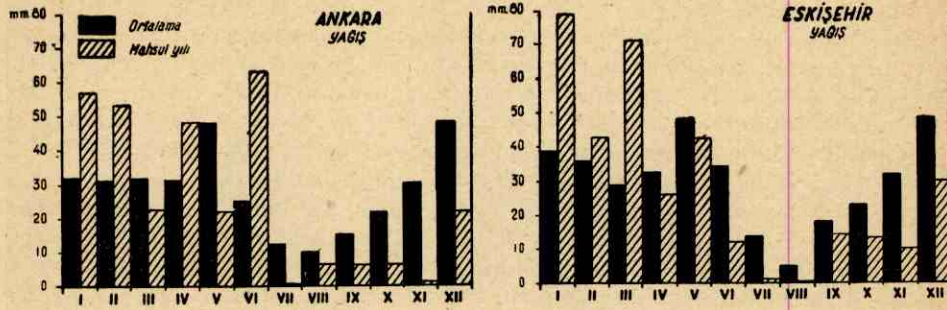
Tablo I (Miktarlar milimetredir)

Tablo I. deki istasyonlarda bu durum, ayrıca oldukça iyi bir mahsul yılı olan 1953 le birlikte görülmektedir.

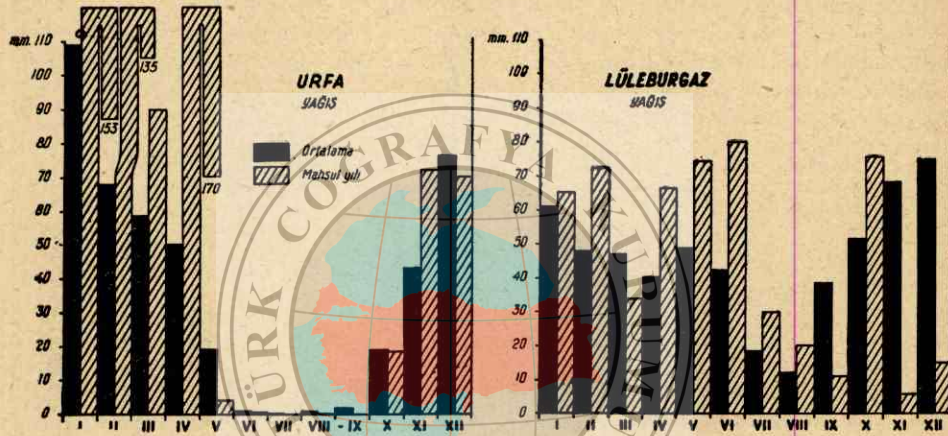
2. Yağışların düşme zamanları bakımından bitkiye faydalı olup olmadığı meselesine gelince; bu bakımdan 1954 mahsül yılının esas itibarıyla, sonbahar şartlarının elverişsiz olduğu söylenebilir. Filhakika, Ankara, Eskişehir ve Konyaya ait yağış grafikleri, sonbaharda yağış miktarlarının ortalamalardan az olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, bu sonbahar yağışlarının azlığı, İç Anadoluda normal yaz kuraklığının sonbahara da yayılmasına sebep olmuştur⁴. Burada hemen ilâve edelim ki, yaz ku-

³ 1954 yaz aylarında memleketimizin başlıca buğday ziraatı sahalarında yapmış olduğumuz tetkik gezileri neticesinde 1954 buğday istihsalinin fena hava şartları sebebiyle bir hayli düşük olacağını müşahede etmiştik. O zaman Meteoroloji rasatlarının elimizde mevcut olmaması sebebiyle, sadece müşahede ve mahalli tetkiklerimize dayanarak bu düşük istihsalin sebeplerini izaha çalışmıştık: "Bu yılki buğday istihsalimiz ve buğday istihsalinde istikrar "Yeni İstanbul Gazetesi 27 Temmuz 1954. Bilâhare neşredildikçe Enstitümüne gönderilen Meteoroloji Bültenleri ve bilhassa daha evvel Ankara Üniversitesi Coğrafya Asistanlarından kıymetli meslektaşım Dr. Rıza Tınay'ın büyük bir titizlikle o zaman daha basılmamış olan rasatları temin ederek sür'atle bana göndermesi bu küçük çalışmanın hazırlanmasına imkân vermiştir. Bu vesile ile, şimdi aramızda bulunmayan değerli meslektaşımızın hâtırasını saygı ve sevgi ile anarım.

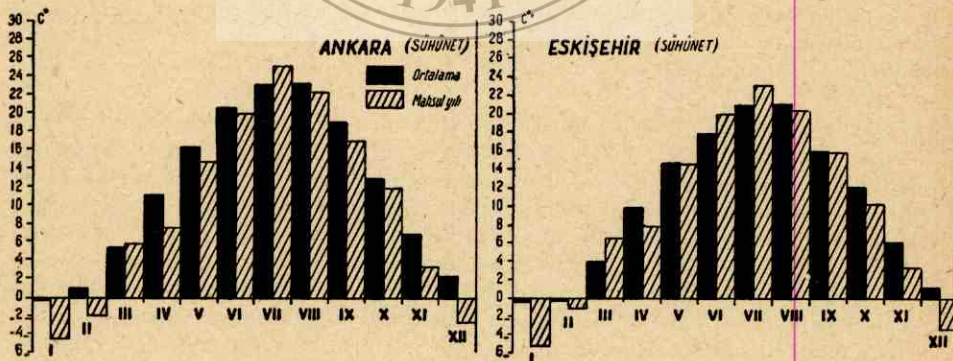
⁴ 1954 Sonbaharında Eskişehirin kuraklık indisleri Ekim'de 12, Kasım'sa 8, Ankara'nın Ekim'de 12, Kasım'da 8 idi.

Şekil: 2

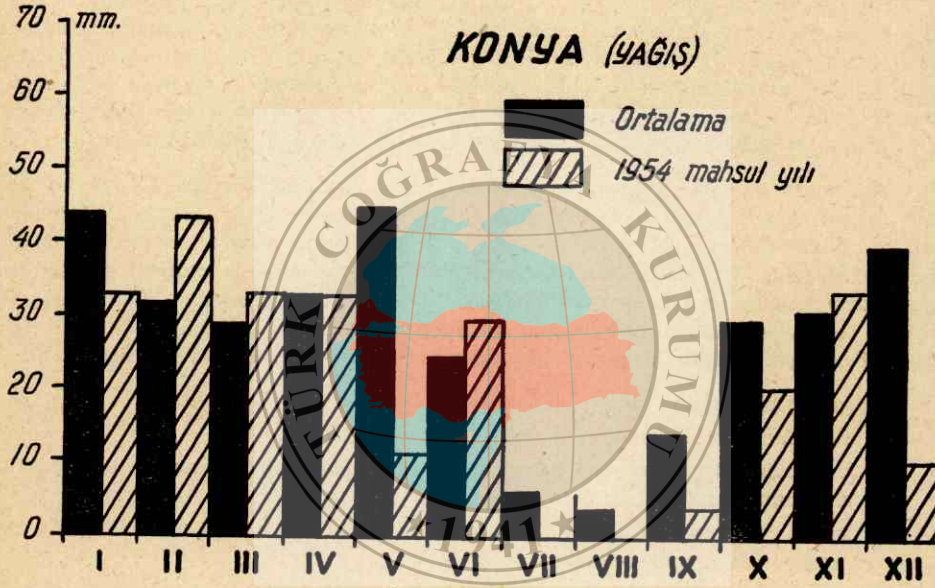
Şekil: 3

Şekil: 4

raklığı sadece sonbahara doğru uzamıştır. İlkbahar veya ilkyaz kuraklığı normal seyirini icra etmiştir.

Kuraklığın bu sonbahara yayılışı (bilhassa İç Anadolu için), kanaatimizce, 1954 buğday mahsulünün fena talihinin başlangıcı oldu; çiftçi, çok yerde, adeti olduğu üzere yağışları beklediği için ekim gecikti. Kasım içinde ekime başlandı. Fakat bu sefer de 1954 buğday mahsulünün düşük olmasında mühim rolü olan suhnet şartlarıyla karşılaşıldı. Grafiklerde görüldüğü gibi (şekil 4), suhnet ortalamalardan düşük bir seyir takip etmiştir. Bu durum günlük rasatların tetkiki ile daha açık bir şekilde görülmektedir. Suhnetin ani olarak düşmesi ve kar bastırması, bir çok yerlerde umumiyetle ekimi takip eden haftalarda vukubulan intaş'ı engellemiş, bitkinin kendini toplayarak kar örtüsü altına sığınmasına imkân vermemiştir.

Şekil: 5

1954 Kasım ayında suhnet şartlarının ekim üzerinde meydana getirdiği tesirler hakkında fikir vermek için Meteoroloji bültenlerinden bazı pasajları alıyoruz:

"1953 Kasım: İç Anadolu mntakası; 17/11/1953 saat 07.00 de başlayarak 18/11/1953 saat ikiye kadar devam eden sürekli kar... **Tarım durumu:** Kasım ayının ortalarına kadar devam eden kışlık ekim, havaların birden soğuması ve kar yüzünden durmuştur. Bazı yerlerde kuruya yapılan ekim yağış kifayetsizliğinden intaş edememiştir. **Akdeniz Bölgesi:** Ayın ikinci yarısında havaların soğuması ekim işlerini yer yer inkitaya uğratmış, vâki olan donların yeni ekilmiş hububat ile topraktan henüz çıkmış bulunan afyonlara zarar vermesinden korkulmaktadır. **Güneydoğu Bölgesi:** Ayın son haftasında yağın kar ve soğuktan ekim yavaşlamış, ekilmişlerde de büyüme gecikmiştir. **Ankara:** Kuruya yapılan ekim ayın ortalarında sona ermiştir. Kâfi miktarda yağış olmadığından zerriyatta intaş halen görülmemiştir."

3. İlkbahar şartlarında evvelce kaydettiğimiz gibi, yağış bakımından bir anormallik görülüyor. İlkbahar hemen hemen bütün bölgelerde yağışlı geçmiştir. Bu-

na mukabil, bazı müşahedeler, 1954 ilkbahar suhnet şartlarının istihsalin düşük olmasında büyük payı olduğu fikrini veriyor. 1954 ilkbaharında her şeyden evvel, ilkbahara doğru kaymış bir kış mevsiminin karakterleri görülmektedir. Fakat bunun yanında, bir iki gün süren ve suhnetin sür'atle yükselmesine sebep olan sıcak dalgaları, zaman zaman şiddetli soğuk devreler mevzubahs ilkbaharın hususiyetleridir⁵.

Normal yüksek suhnet şartlarının geç teessüs etmesi, yağışlar mevcut olduğu halde bitki gelişmesinde gecikmelerin vukuuna sebep olmuştur. Nitekim bu suretle zaten sonbaharda hayat safhalarını normal bir şekilde idrâk etmemiş olan bitki, uzun bir kış devresini çok yerde güçlükle geçirerek ilkbahara erişmiştir. İlkbaharda ise, bu sefer suhnet bakımından müsait şartlar bulamayan bitkinin gelişmesi gecikerek, memleketimiz kurak bölgelerinde normal, mutad kurak devre ile karşılaşmıştır.

Burada hemen şunu kaydetmek lazımdır ki, ilkbaharda yağışların az olmaması çok daha düşük bir istihsal miktarına inilmesine mâni olmuştur. Kasımda intaş edememiş olan buğdayın mühim bir kısmı, ilkbaharın zaman zaman, anormal denebilecek olan yüksek suhneti ve bol yağış sayesinde çimlenip sür'atle gelişmeye başlamıştır. Fakat buna rağmen, gelişmede umumi bir gecikme mevcut olduğu için yukarıda zikrettiğimiz kurak devre ile bir bakıma, erken karşılaşma vukubulmuştur⁶.

Aşağıdaki kayıtlar 1954 mahsul yılında ilkbahar hava şartları ile buğday bitkisi münasebetlerine dair bazı hususları ihtiva etmektedir: (Kayıtlar Aylık Hava vaziyeti bültenlerinden alınmıştır) "Mart. Tekirdağ: Erken ekilen kışıklarda durum iyidir. Eskişehir: Çimlenme yok. Ankara: Mart ayı umumiyetle mutedil geçmiş, yağışsızlık ve soğuktan gelişmesi durmuş olan hububat bu ay ortalarına doğru intaş etmiştir. Nisan. Ankara: Havaalar iyice ısınmadığı için hububat kalkmamış ve sak teşekkül edememiştir. Niğde: Kışıklar havaaların serinliği dolayısıyla boy atamamıştır".

Müşahedelerimizi şu şekilde neticelendirebiliriz:

1. 1954 mahsul yılı şiddetli kurak bir devre değildi.
2. İstihsalin düşük olmasında en mühim rolü 1953 sonbaharındaki hava şartları oynamıştır.
3. Buğday istihsalinde son yıllarda görülen devamlı artış ekim sahalarının genişlemesinden mütevellittir.
4. İstihsal ve verimin tabiat şartlarının kuvvetle tesiri altında olması halinde değişiklik görülmemektedir. Filhakika, hava şartlarında pek geniş olmayan bir oynaklık istihsalin 8 milyon tondan 4.9 milyon tona ve hektar başına verimin de 1348 kilodan 763 kiloya düşmesine sebep olmuştur.
5. İlkbaharı da kaplayacak sürede kurak devreli bir mahsul yılının istihsalde çok daha kuvvetli düşüşler husule getirebileceğini tahmin etmek güç değildir.

⁵ Meselâ, Mart 29, 30 da Ankarada suhnet 20, 21 dereceye, Eskişehirde 19, 20 dereceye yükselmiştir. Gene meselâ Nisan ayının 9 unda Eskişehirde —4 dereceye düşmüştür (bu gibi suhnet tahavvüllerinin bitki üzerinde meydana getirebileceği fena tesirler için Dr. Mirza Gökgöl, Türkiye Buğdayları, Tom I, 1955, İstanbul, s. 228'e bakınız).

⁶ Meteoroloji Umum Müdürlüğü tarafından muntazaman neşredilmekte olan fenelolik rasatlar 1954 mahsul yılına ait hâdiseleri bildirince bu hususu daha detaylı ve katiyetle incelemek imkânını bulacağız.